

10. SINIF COĞRAFYA · 4. ÜNİTE

BEŞERÎ SİSTEMLER VE SÜREÇLER

4.1. Yerleşmelerin Kuruluşu ve Gelişimi · 4.2. Yerleşmelerin Fonksiyonları

15-19. haftalar · 2026-2027

Görsel: 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı, s. 119

Bu ünitede neler öğreneceğiz?

4. ÜNİTE

15-16. hafta · s. 120-129

Yerleşmelerin kuruluşu ve gelişimi

COĞ.10.4.1

Doğal ve beşerî faktörler · yerleşme tipleri · ilk yerleşmeler · Salda Gölü

17. hafta · s. 130-135

Yerleşmelerin fonksiyonları

COĞ.10.4.2

On fonksiyon · hâkim fonksiyon · balık kılçığı · çalışma yaprağı

18. hafta · okul temelli

Meslekler ve kariyer

OTP

Coğrafyaya dayalı meslekler ve kariyer planlaması

19. hafta · s. 135-141

Sunu ve ünite sonu

COĞ.10.4.1-2

Yaşadığım yerleşmenin sunusu · ölçme ve değerlendirme

Ünitede sizden beklenenler

4. ÜNİTE

1

Açık uçlu soruları cevaplamanız

her hafta

2

Çalışma yaprağını doldurmanız

17. hafta · s. 134

3

Performans görevini yaparak ilgili öz değerlendirme formunu doldurmanız

19. hafta · s. 135-137

4

Ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplamanız

19. hafta ve ev · s. 138-141

Anahtar kavramlar

bağlantı

konum

mekân

şehir

yerleşme

yerleşme fonksiyonu

15. HAFTA

Yerleşmelerin Kuruluşu ve Gelişimi

15

28 Aralık 2026 - 1 Ocak 2027

ÖĞRENME ÇIKTISI · COĞ.10.4.1

Yerleşme yeri seçiminde ve yerleşmelerin gelişiminde etkili olan coğrafi faktörleri sorgulayabilme

Süreç bileşenleri

a) Yerleşme yeri seçiminde ve yerleşmelerin gelişiminde etkili olan coğrafi faktörlere yönelik sorular sorar.

b) Yerleşme yeri seçiminde ve yerleşmelerin gelişiminde etkili olan coğrafi faktörlere yönelik bilgi toplar.

Bugünün yolu

15. HAFTA

1 **İki yerleşme**

Başlarken · s. 120

2 **Tarih şeridi**

Konuya Başlarken · s. 121

3 **Yerleşmenin hikâyesi**

Mağaradan metropole · s. 121-122

4 **Neden burada?**

Doğal ve beşerî faktörler · s. 123-124

5 **Gelecek derse hazırlık**

Gruplar ve yerleşmeler · s. 124

3. ünite ölçme soruları: kısa cevaplar

DÖNÜT · 5 dk

Soru	Kısa cevap
1-3	Hindistan kuzeye ilerledi, Ekvator'u geçti, Asya'ya çarptı · konveksiyonel akıntılar · orojenez: Himalaya
4-5	Kara: rift vadisi, kıvrım ve kırık dağları, volkan konileri · okyanus: sırt, hendek, ada yayı
6	Genç: Kayalık, Himalaya, Alp, And · eski: İskandinav, Appalaş, Altay, Büyük Dividing, Ural
7-8	Çarpışan sınırlar genç dağlar boyunca · volkan, deprem ve sıcak su aynı kuşaklarda
9-11	Afrika, Arabistan, Avrasya · Kuzey Anadolu, Doğu Anadolu, Batı Anadolu fayları · sıkışma
12-13	Tektonizma olayları s. 69 çizelgesinden · Tethys tortulları kıvrıldı, yükseldi; boğazlar
14-16	İç: volkanizma (tüf) · dış: ayrışma, sel suları · dirençli kayaç korur, dirençsiz aşınır
17-18	Grönland buzul · Sahra rüzgâr · Amazon su ve canlı … nedenleri iklim ve konumdan
19-20	Fiyortlu a · haliçli b · enine c · boyuna ç (dağların kıyıya göre uzanışı)
21-22	Görseldeki 15 şekil · akarsu, dalga-akıntı, buzul (sirk), rüzgâr (kumul)
23-25	Yer şekillerinin ekonomi, sosyal hayat, kültür ve yerleşmeye etkileri; olumlu-olumsuz yönler

Başlarken: iki yerleşme

SINAV DEĞİL

İstanbul

Menderes-İzmir

1. Görselleri verilen yerleşmelerin yerleşme alanı olarak seçilmesinde belirleyici olan faktörler nelerdir?

2. Görselleri verilen yerleşmeler hangi özellikleri bakımından birbirinden farklılık gösterir?

Başlarken: iki yerleşme — Örnek cevap

CEVAP

1. Belirleyici faktörler? 2. Hangi özellikleriyle farklı?

Örnek cevap

- 1) İstanbul: kıyı ve boğaz; kara ve deniz ulaşımının buluştuğu yer (köprü, otoyol); iş imkânı. Menderes: düzlük, tarlalar ve bahçeler (verimli tarım alanı), yakında su kaynağı (göl), dağ eteği.
- 2) Büyüklük ve nüfus yoğunluğu · yapıların türü (çok katlı binalar - bahçeli evler) · ekonomik faaliyet (tarım dışı - tarım) · ulaşım ağı. İstanbul şehir, Menderes görüntüsü kır yerleşmesine benzer.

Ön değerlendirme: yaşadığımız yer

SINAV DEĞİL

Yaşadığımız yerin yerleşme alanı olarak seçilmesinde hangi faktörler etkili olmuş olabilir? Yaşadığımız yer başka yerleşmelerden hangi özellikleriyle ayrılır?

Ön değerlendirme: yaşadığımız yer — Örnek cevap

CEVAP

Yaşadığımız yerin yerleşme alanı olarak seçilmesinde hangi faktörler etkili olmuş olabilir? Yaşadığımız yer başka yerleşmelerden hangi özellikleriyle ayrılır?

Örnek cevap

Bu sorunun tek doğru cevabı yok: bildiklerini söyle, emin olmadığını 'araştırılacak' diye not et.

- Doğal: yer şekilleri (düz ya da eğimli alan), su kaynakları, iklim.
- Beşerî: iş imkânları, ulaşım yolları, göç.
- Ayıran özellikler: büyüklük, nüfus, yapılar, ekonomik faaliyetler.

Bu soruların cevabını 19. haftada bireysel sunu için araştıracaksın.

Konuya Başlarken: yaşadığımız yerin tarih şeridi

İKİLİ · 6 dk

Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze, yaşadığınız yerleşmenin gelişiminde öne çıkan doğal ve beşerî faktörlerin neler olduğunu verilen tarih şeridine yazınız.

Cumhuriyet'in İlk Yılları — **Günümüz**

Öne Çıkan Faktörler: … · … · …

Öne Çıkan Faktörler: … · … · …

1. Yaşadığınız yerleşmenin gelişiminde geçmişten bugüne öne çıkan doğal ve beşerî faktörler hangileridir?

2. Yaşadığınız yerleşmenin gelişiminde öne çıkan doğal ve beşerî faktörlerde a) geçmişten bugüne ne tür bir değişim yaşanmıştır? b) geçmişten bugüne yaşananlar, yerleşme alanında hangi açılardan değişime neden olmuş olabilir? c) zaman içinde yaşanan değişim, yerleşme alanındaki insanların günlük hayatını nasıl etkilemiş olabilir?

Konuya Başlarken — Örnek cevap

CEVAP

Tarih şeridi: geçmişte ve günümüzde öne çıkan faktörler; değişim ve günlük hayat

Örnek cevap

Bir cevap biçimi (kendi yerleşmenin bilgisiyle doldurulur; bilmediğini 'araştırılacak' diye yaz):

- Cumhuriyet'in ilk yılları: tarım ve hayvancılık için su ve verimli toprak; düz alan (doğal faktörler öne çıkar).
- Günümüz: ulaşım yolları, iş imkânları, göç (beşerî faktörler öne çıkar).
- Değişim: tarla ve bahçelerin yerine konut ve iş yerleri; yerleşme alanı genişler.
- Günlük hayat: işe ve okula ulaşım, alışveriş, iş türleri değişir.

Yerleşme nedir?

YERLEŞME

İnsanların barınma, korunma, sosyoekonomik ve benzeri yönlerden çeşitli ihtiyaçlarını sürdürdükleri yerlere yerleşme adı verilir.

Paleolitik Çağ: göçebe hayat

Paleolitik Çağ'da doğadan avcılık ve toplayıcılık yaparak göçebe bir hayat süren insan; doğal koşulların etkisiyle oluşmuş olan kaya oyukları, mağaralar ve ağaç kovukları gibi mekânları barınma ihtiyacını karşılamak için kullanmıştır.

Neolitik Çağ: yerleşik hayat

Göçebe bir yaşam süren insanın, Neolitik Çağ'da tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlere yönelmiş olması yerleşik hayata geçmesine neden olmuştur.

İlk yerleşmeler nerede kuruldu?

HARİTA 4.1

Mekâna ait bazı özellikler yerleşme yeri seçiminde etkili olmuştur.

- iklim koşullarının elverişli olması
- su kaynaklarının yeterli olması
- av hayvanlarının varlığı
- barınak ve alet yapımı için kullanılacak malzemelerin bulunması

Bunlardan iklim koşullarının elverişli ve su kaynaklarının yeterli olması durumu yeryüzündeki ilk yerleşme alanlarının seçiminde öne çıkan unsurlardandır.

Haritada bul: Çatalhöyük · Hacılar · Alişar · Göbeklitepe · Çayönü

Bilgimizi Yoklayalım

YOKLAMA 1

Paleolitik Çağ'da göçebe hayat süren insan barınma ihtiyacını nerede karşılamıştır?

A Taş ve topraktan yapılmış basit evlerde

B Kaya oyukları, mağaralar ve ağaç kovuklarında

C Ticaret yolları üzerindeki limanlarda

D Madenin çıkarıldığı ağaçlık mekânlarda

E Sanayi tesislerinin çevresindeki şehirlerde

Bilgimizi Yoklayalım — Cevap

YOKLAMA 1

Paleolitik Çağ'da göçebe hayat süren insan barınma ihtiyacını nerede karşılamıştır?

A Taş ve topraktan yapılmış basit evlerde

B Kaya oyukları, mağaralar ve ağaç kovuklarında

C Ticaret yolları üzerindeki limanlarda

D Madenin çıkarıldığı ağaçlık mekânlarda

E Sanayi tesislerinin çevresindeki şehirlerde

Kitap s. 121: göçebe insan doğal koşulların oluşturduğu kaya oyuklarını, mağaraları ve ağaç kovuklarını barınak olarak kullandı. Basit evler Neolitik Çağ'da, yerleşik hayatla birlikte yapıldı.

Madenden metropole: yerleşmeler nasıl büyüdü?

TARİHSEL GELİŞİM

Maden işleme	Ticaret	Devlet	Sanayi Devrimi	Metropol
Madenin çıkarıldığı ve madeni eritmede kullanılan odunun bol olduğu ağaçlık mekânlar seçildi.	Demir saban üretimi artırdı; ihtiyaç fazlası takas edildi; ticaret yolları üzerinde ve limanların çevresinde şehirler doğdu.	Devletlerin kurulmasıyla birlikte bazı şehirler yönetim merkezi hâline gelmiştir.	Sanayi tesisleri büyümeyi hızlandırdı; iş için kırsal kesimden şehir yerleşmelerine doğru göç başladı.	Nüfusu hızla artan, alanı büyüyen şehirler: metropol.

Sanayileşme süreci, yerleşme yeri seçiminde doğal koşulların yanında beşerî ve ekonomik faaliyetlerin de belirleyici bir unsur hâline gelmesini sağlamıştır.

Metropol şehir: İstanbul

GÖRSEL 4.1

Hızla gelişen şehir yerleşmelerinde, iş imkânlarının artması zamanla insanların kırsal kesimden şehir yerleşmelerine doğru göç etmesine neden olmuştur.

Böylelikle zaman içinde bazı şehir yerleşmelerinde nüfus miktarı hızla artmış ve yerleşmenin kapladığı alan büyümüştür.

Yerleşme yerinin seçimi ve gelişimini etkileyen faktörler

ŞEMA 4.1

Şema 4.1: Yerleşmeyi etkileyen faktörler

Geçmişten günümüze kadar yerleşme yerinin seçiminde ve gelişiminde bazı doğal ve beşerî faktörler etkili olmuştur.

Doğal faktörler (1): iklim, topoğrafya, su

DOĞAL

İklim

İklim koşullarının uygun olduğu orta kuşak karaları, yerleşmenin yoğun olduğu alanlardır.

Topoğrafya

Yer şekilleri, yükselti, eğim, bakı, dağların uzanışı gibi topoğrafik faktörler yerleşme üzerinde etkilidir.

Su kaynakları

geçmişten bugüne yerleşmeler, çoğunlukla su kaynaklarının yakınında kurulmuştur.

Buna karşın engebenin az olduğu düzlük alanlarda ekonomik faaliyet çeşitliliğinin daha fazla olması ve ulaşım olanaklarının yeterliliği bu alanlarda yerleşmelerin yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Görsel 4.2: Topoğrafik koşulların yerleşmeye etkisi (Rize)

Doğal faktörler (2): toprak, kara-deniz, bitki örtüsü

DOĞAL

Toprak yapısı

Bu nedenle iklim koşullarının uygun olduğu, verimli toprakların bulunduğu alanlarda yerleşme fazladır. Tarımsal üretime yeterince uygun olmayan, tuzlu, çorak topraklarda ve bataklık alanlarda ise yerleşmeler genellikle seyrektir.

Kara ve denizlerin dağılışı

Karaların kapladığı alan Kuzey Yarım Küre'de Güney Yarım Küre'ye göre daha fazladır. Bu nedenle yeryüzündeki yerleşmelerin büyük kısmı Kuzey Yarım Küre'de bulunmaktadır.

Bitki örtüsü

Gür orman alanlarının ekonomik faaliyetleri ve ulaşımı olumsuz etkilemesi yerleşmeyi sınırlandırır. Tropikal kuşaktaki gür yağmur ormanları (Amazon ve Kongo havzaları) bölgesinde yerleşmeler seyrektir.

Neden böyle? Faktör → yerleşme

İKİLİ · 3 dk

İkilinle neden-sonuç kur: 1) Yerleşmelerin büyük kısmı neden Kuzey Yarım Küre'dedir? 2) Kutuplara yakın alanlarda ve çöllerde yerleşme neden seyrektir? 3) Amazon ve Kongo havzalarında yerleşme neden seyrektir? 4) Dağlık alanlarda yerleşme neden sınırlıdır?

Neden böyle? Faktör → yerleşme — Örnek cevap

CEVAP

İkilinle neden-sonuç kur: 1) Yerleşmelerin büyük kısmı neden Kuzey Yarım Küre'dedir? 2) Kutuplara yakın alanlarda ve çöllerde yerleşme neden seyrektir? 3) Amazon ve Kongo havzalarında yerleşme neden seyrektir? 4) Dağlık alanlarda yerleşme neden sınırlıdır?

Örnek cevap

- 1) Karaların kapladığı alan Kuzey Yarım Küre'de daha fazladır.
- 2) İklim koşulları uygun değildir (çok soğuk ya da kurak).
- 3) Gür yağmur ormanları ekonomik faaliyetleri ve ulaşımı olumsuz etkiler.
- 4) Tarım için yeterli alan yoktur, ulaşım olanakları yetersizdir.

Beşerî faktörler

BEŞERÎ

Ekonomik faaliyetler

Ekonomik faaliyet türlerindeki çeşitliliğin ve iş gücü talebinin fazla olduğu yerleşmeler, bu tür olanakların kısıtlı olduğu yerleşmelere göre daha fazla gelişim göstermiştir.

Ulaşım olanakları

Ulaşım olanaklarının yeterli düzeyde geliştiği yerleşmelerde ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlilik fazladır.

Göçler

Ekonomik faaliyet çeşitliliğinin fazla olduğu yerleşmeler iş gücüne olan talebin fazla olması nedeniyle göç alırken ekonomik faaliyet çeşitliliğinin az olduğu yerleşmeler ise işsizlik nedeniyle göç verir.

Bilim ve teknoloji

Örneğin deniz alanlarının doldurulmasıyla elde edilen alanlarda yeni yerleşmeler kurulmuştur.

Doğal mı, beşerî mi?

SINIFLA · 2 dk

Sekiz durumu doğal (D) ya da beşerî (B) faktör diye sınıflandır: 1) Kıyıda ılıman iklim · 2) Yeni açılan bir otoyol · 3) Verimli ova toprağı · 4) Fabrikaların iş imkânı · 5) Dağlık, engebeli arazi · 6) İş için gelen aileler · 7) Gür yağmur ormanı · 8) Denizin doldurulması

Doğal mı, beşerî mi? — Örnek cevap

CEVAP

Sekiz durumu doğal (D) ya da beşerî (B) faktör diye sınıflandır: 1) Kıyıda ılıman iklim · 2) Yeni açılan bir otoyol · 3) Verimli ova toprağı · 4) Fabrikaların iş imkânı · 5) Dağlık, engebeli arazi · 6) İş için gelen aileler · 7) Gür yağmur ormanı · 8) Denizin doldurulması

Örnek cevap

- Doğal (D): 1 iklim · 3 toprak yapısı · 5 topoğrafya · 7 bitki örtüsü
- Beşerî (B): 2 ulaşım olanakları · 4 ekonomik faaliyetler · 6 göçler · 8 bilim ve teknolojideki gelişmeler

Dikkat: doğal faktörün etkisini teknoloji değiştirebilir (8: deniz doldurularak yeni yerleşme).

Bilgimizi Yoklayalım

YOKLAMA 2

Aşağıdakilerden hangisi yerleşmeyi etkileyen beşerî faktörlerdendir?

A İklim

B Topoğrafya

C Ulaşım olanakları

D Toprak yapısı

E Bitki örtüsü

Bilgimizi Yoklayalım — Cevap

YOKLAMA 2

Aşağıdakilerden hangisi yerleşmeyi etkileyen beşerî faktörlerdendir?

A İklim

B Topoğrafya

C **Ulaşım olanakları**

D Toprak yapısı

E Bitki örtüsü

Kitap s. 123 Şema 4.1: beşerî faktörler ekonomik faaliyetler, ulaşım olanakları, göçler, bilim ve teknolojideki gelişmelerdir; diğer seçenekler doğal faktördür.

Gelecek Derse Hazırlık: 16. haftanın grup etkinliği

8 GRUP

1	Yerleşmelerin yer seçimi, kuruluşu ve gelişiminde etkili olan coğrafi faktörlerin sonuçlarını ortaya koymaya yönelik bir yerleşme belirleyiniz.	**sınıfta**
2	Belirlediğiniz yerleşmenin yer seçimi, kuruluşu ve gelişiminde etkili olan coğrafi faktörlerin etkilerini ortaya koyacağını düşündüğünüz harita, görsel, metin vb. coğrafi temsilleri bulunuz.	**sınıfta**
3	Bulduğunuz coğrafi temsilleri inceleyiniz.	**sınıfta**
4	Belirlediğiniz yerleşmenin yer seçimi, kuruluşu ve gelişiminde etkili olan coğrafi faktörlere yönelik incelediğiniz coğrafi temsillerden yararlanarak sorular oluşturunuz.	**sınıfta**
5	Oluşturduğunuz sorular hakkında bilgi toplayınız.	**16. haftaya**

Gruplara önerilen yerleşmeler (kitabımızdan)

8 GRUP

Grup	Yerleşme	Kitapta	Sayfa
1	İstanbul	Başlarken, Görsel 4.1 metropol	s. 120, 122
2	Menderes (İzmir)	Başlarken	s. 120
3	Rize	Topoğrafya, kıyı yerleşmesi	s. 123, 126
4	Çaykara (Trabzon)	Köy altı yerleşmesi	s. 125
5	Alanya (Antalya)	Şehir yerleşmesi	s. 125
6	Amasya	Akarsu kıyısı yerleşmesi	s. 126
7	Giresun	Dağlık alanda seyrek yerleşme	s. 126
8	Konya	Ulaşım imkânları gelişmiş yerleşme	s. 126

Kaynaklar: ders kitabı · atlas · okul kütüphanesi · EBA. Bu süreçte genel ağ, kütüphane vb. kaynaklardan yararlanabilirsiniz.

Telefon kullanılmaz; çıktı ve satın alma yok. Her bilginin kaynağını not et.

4. adım: iyi bir soru nasıl olur?

4. ADIM

Grubunla seçtiğin yerleşme için kitaptaki görselden yararlanarak en az üç soru yaz: bir doğal faktör, bir beşerî faktör ve yerleşmenin gelişimi için. Örnek yerleşme: Amasya (Görsel 4.6).

4. adım: iyi bir soru nasıl olur? — Örnek cevap

CEVAP

Grubunla seçtiğin yerleşme için kitaptaki görselden yararlanarak en az üç soru yaz: bir doğal faktör, bir beşerî faktör ve yerleşmenin gelişimi için. Örnek yerleşme: Amasya (Görsel 4.6).

Örnek cevap

Örnek sorular (Amasya, Görsel 4.6 · akarsu kıyısı yerleşme örneği):

- Doğal: Yerleşme neden akarsu kıyısında kurulmuş? Vadinin yamaçları yerleşmenin yayılışını nasıl etkilemiş?
- Beşerî: Hangi ulaşım yolları yerleşmenin gelişimine katkı sağlamış?
- Gelişim: Yerleşme zamanla hangi yöne büyümüş, neden?

İyi soru: 'neden, nasıl' diye sorar; cevabı bir kaynakta aranabilir.

Çıkış Kartı

ÇIKIŞ KARTI

Çıkmadan önce kâğıdına yaz:

1. Yerleşme nedir? Kendi cümlenle yaz.

2. İlk yerleşme alanlarının seçiminde öne çıkan iki unsur nedir?

3. Bir doğal ve bir beşerî faktörün yerleşmeye etkisini birer cümleyle yaz.

Bu hafta evde

BU HAFTA EVDE

- Çalışma kâğıdı Bölüm 1'in 1-3. maddelerini çöz.
- Grubunla: seçtiğiniz yerleşme hakkında sorularınız için bilgi toplayın (5. adım). Her bilginin kaynağını yazın; telefon gerekmez.
- Tarih şeridindeki 'araştırılacak' notlarını sakla: 19. haftanın bireysel sunusunda kullanacaksın.
- 16. haftaya hazırlık: s. 125-126'yı oku (yerleşme tipleri; Türkiye'de yerleşmeler).

Kaynaklar ve Haklar

KAYNAKÇA

Ders kitabı. Coğrafya 10. Sınıf Ders Kitabı (Ortaöğretim), 2026-2027 baskısı. **Yazarlar:** Alper Soyatlar, Bülent Akça, Mehmet Ekici, Yıldıray Türkmen. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No 10141 · Ders Kitapları Dizisi No 2174 · ISBN 978-975-11-8921-9. Slaytlardaki “Kitap s. …” etiketleri bu baskının sayfalarıdır.

Öğretim programı ve etkinlikler. Coğrafya dersi öğretim programı (2026 nüshası): Talim ve Terbiye Kurulunun 23.05.2024 tarihli ve 20 sayılı kararıyla kabul edilen, 13.05.2026 tarihli ve 53 sayılı kararıyla güncellenen program.

Haklar ve lisans. Ders kitabından alınan metin, soru ve görsellerin hakları Millî Eğitim Bakanlığına aittir; eğitim ve öğretim amacıyla, kaynak gösterilerek alıntılanmıştır (5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu md. 34). Sunumun tasarımı, ders akışı, etkinlik kurgusu, örnek cevaplar ve öğretmen notları okulapp.org'un özgün katkısıdır; yalnız bu katkılar CC BY 4.0 lisansıyla paylaşılır. Resmî bir Bakanlık materyali değildir.